

Još jednom o navodnom pismu A. Grisogona A. Stepincu (1942. godine)

LJUBO BOBAN
Filozofski fakultet, Zagreb, SFRJ

U zbirci dokumenata Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade (1941—1943), »Globus«, Zagreb 1985, str. 275 i d. posebno sam analizirao pismo koje je bivši ministar i diplomat, integralno-jugoslavenske orijentacije, dr Prvišlav Grisogono navodno uputio nadbiskupu Alojziju Stepincu, na početku 1942. godine. Iznio sam više dokaza koji pokazuju da je riječ o neautentičnom, apokrifnom pismu. Među ostalim argumentima naveo sam i izričite demantije samoga P. Grisogona.

Usprkos svima tim argumentima, koji nedvojbeno pokazuju da je riječ o apokrifnom pismu, Dragoljub Živojinović i Dejan Lučić u svojoj knjizi Varvarstvo u ime Hristovo, »Nova knjiga«, Beograd 1988, pišu tako kao da je riječ o autentičnom pismu i iz toga izvlače svoje zaključke. Evo kako oni to čine:

a) Živojinović i Lučić ne navode moju izričitu tvrdnju i argumentaciju da je riječ o apokrifnom pismu. Oni pišu: »Postojanje različitih verzija teksta utvrdio je dr Boban, iako traganje za originalom, ukoliko još negde postoji, dosada nije donelo željeni rezultat.«¹ Kako oni polaze od stanovišta da je Grisogono doista Stepincu uputio navodno pismo, očigledno je da misle na original Grisogonovog pisma, a ne na original apokrifnog pisma.

b) Živojinović i Lučić pišu: »Kasnije je dr Grisogono uložio napor da demantuje da je takvo pismo uputio nadbiskupu Stepincu.«² Iz te formulacije proizlazi, kako oni izričito tvrde, da je Grisogono sporno pismo doista uputio. Formulacija »kasnije«, u kontekstu u kojem se nalazi, može upućivati na zaključak da je Grisogono to učinio znatno kasnije, možda nakon rata. Podrobno sam, međutim, pokazao da je on to učinio sasvim neposredno nakon što se apokrifno pismo pojavilo, u demantiju samom Stepincu, te u polemici s odvjetnikom Radakovićem. Nije to, dakle, učinio naknadno, zbog čega bi se moglo postaviti pitanje njegovih naknadnih motiva.

c) Da bi kod čitaoca ostavili dojam o stvarnom postojanju spornog pisma, njegovoj autentičnosti, Živojinović i Lučić donose cjeloviti faksimil teksta za koji navode da se nalazi u Arhivu Srpske akademije nauka i

¹ Živojinović-Lučić, n. dj., 775.

² Isto.

umetnosti. Ispod faksimila autori su stavili ovo objašnjenje: »Prepis pisma dr Prvislava Grizogona, hrvatskog političara, upućeno Stepincu iz Beograda — u kome ga obaveštava o varvarstvu u ime katoličanstva i hrvatstva. Postavlja se pitanje zašto je autor naknadno uložio napor da pismo demantuje.«³

Uz to, nekoliko napomena:

— Pismo je datirano u Zemunu, 8. II 1942. godine, kao što je slučaj i s drugim primjercima, koje sam u spomenutoj zbirci navodio.

— Tekst je pisan rukom, ćirilicom. U zaglavlju stoji: »Prepis iz originala [sic!].« Zatim, u produžetku, dodano: »(odnosno prepisa) sa mastilom«. U gornjem desnom uglu dodano je: »odelku za prikupljanje dokumenata za istoriju buduću«. Nakon teksta navodnog pisma stoji tekst:

»Akademiji nauka S. R. S.

(odelku za prikupljanje istoriskih dokumenata)

Beograd

Molim gornji naslov za izvinu, i da ovaj dokument, prepisu na pisaču mašinu, pa da jedan prepis pošalju, G. Stepincu, kao diplomu, a drugi G. Papi, da zna zašto ga je unapredija i poklonija nadbiskupski šešir, crven od srpske krvi, a okičen srpskim očima, a ogrlicu, koju prima, to su jezici srpski koji mu zahvaljuju, što ih je na vreme uslišija.«

»Vjerodostojnost« ovog prijepisa (u jednoj varijaciji, prvotnoj, čak stoji iz »originala«) potvrđuje i potpis ispod teksta navodnog pisma. Tu, naime, umjesto »Grisogono« stoji »Grisaganov«. I, dakako, naznaka »s. r«, tj. svojom rukom.

Sâm tekst navodnog pisma nisam podrobije provjeravao, odnosno uspoređivao s drugim primjercima teksta, jer to, dovoljno je razloga, ionako nema nikakve svrhe.

— Prema podacima koje navode Živojinović i Lučić, taj je tekst dostavljen u »propratnom pismu SANU zavedenom 15. januara 1953. godine.«⁴ Šteta što nam nisu uspjeli otkriti dostavljača toga teksta, njegove dokaze iz kojeg je to »originala« napravio prijepis. No, pažljivim čitanjem propratnog teksta čitaoci i sami mogu imati sud o autoru toga prijepisa.

Treba reći da ima više različitih verzija teksta navodnog pisma, da je ono u to vrijeme bilo prilično šireno, u posljednje vrijeme u više navrata aktualizirano. O tome sam iznio više podataka u spomenutoj zbirci dokumenata. Jasno je da Živojinović i Lučić tim tekstom, odnosno njegovim faksimilom, nisu dali nikakav doprinos utvrđivanju istine oko spomenutog pisma, nego su samo dodali još jednu manipulaciju više. Zaista, šteta papira koji je za to potrošen. Ako treba samo papir žaliti!

Uz podatke koje sam naveo u spomenutoj zbirci dokumenata, dodajem ovdje i podatke koje o navodnom Grisogonovom pismu iznosi g. dr Vlastimir Stojanović, bliski Grisogonov suradnik:⁵

³ Isto, 776 i d.

⁴ Isto, 775.

⁵ Dr. Stojanović (iz Pariza) već mi je ranije (16. V 1988) iznio neka svoja zapažanja na moju knjigu *Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade*. Kako ovi podaci imaju šire značenje, donosim ih ovdje u cijelosti. Zahvaljujem g. Stojanoviću, koji mi je ove korisne primjedbe dostavio, i odobrio njihovo publiciranje.

»Cilj moga pisma je da Vama pomognem sa nekoliko, možda sitnih, obaveštenja o Vašem traženju da prikupite što više preciznosti u vezi s aktivnosti Doktora Prvislava *Grisogona*, sa kojim sam bio vrlo dobro upoznat, osobito u razdoblju između aprila 1941 i početka 1943 kada sam bio, po drugi put uhapšen od strane *Gestapo-a* i odveden u jedan Koncentracijski logor u Nemačkoj.

Evo što bih imao da Vam kažem:

— Moje veze sa Doktorom Prvislavom *Grisogono* nisu bili samo odvjetnički poslovi, kako Vi pišete na jednom mestu, i ako je istina da sam ja, od 1940 godine bio član advokatske kancelarije Dr. Prvislava i Dr.-a Nenada *Grisogona*.

Naše veze bile su, možda u većoj meri, političke prirode.

Istina, na planu opšte politike, Dr. Prvislav i ja, nismo bili istih shvatanja, niti smo pripadali istoj političkoj porodici. On je pripadao Jugoslovenskoj Nacionalnoj Stranci, doduše uglavnom, ako ne i isključivo, zato što je verovao da je, u našoj zemlji, glavno, održati zajedničku državu, i da pomenuta stranka, naslonom na Kralja Aleksandra, želi da očuva tu državnu zajednicu. Ja sam na protiv, pripadao levom krilu demokratske stranke, u oštroj opoziciji skoro svim predratnim režimima.

Ali, naša bliskost je počivala na obostranom uverenju da je zajednička država Jugoslavija neophodno potrebna svima narodima koji žive na tom području. To naše ubedenje je bilo dovoljno da budemo tesno povezani za vreme rata, kada se sa svih strana, svesno ili nesvesno radilo na razbijanju Države.

Zato sam ja, svim srcem, učestvovao sa Doktorom Prvislavom i mnogim njegovim i mojim prijateljima, Srbima, Hrvatima i Slovencima, u borbi protiv svih okupatora, protiv svih kolaboratora, ali i u nastojanju da izbegličku vladu u Londonu, obaveštavamo ispravno, ne bi li čak ona ispravila i greške, koje je činila, a koje smo mi uočavali.

Na kraju ovog uvoda, za čiju se opširnost izvinjavam, dozvolite mi, da Vam priložim fotokopiju jednog pisma, koje je meni ovde, u Parizu, pre nekoliko godina pisao Stanislav Rapotec, koga Vi često pominjete u Vašoj poslednjoj knjizi. Ovo činim samo da bih nekako, i sa jedne druge strane, potvrdio ono što do sada napisah.

Evo Vam samo nekoliko čistih informacija:

— Dr. Prvislav je za vreme rata održavao tesne i tajne veze sa svojim istomišljenicima u Hrvatskoj, naročito u Splitu i na Rijeci. Naravno, bio je i u stalnoj vezi sa svojim prijateljima Hrvatima koji su se zatekli u Beogradu.

— Tačno je da je Dr. Prvislav, uz moju pomoć, mislim marta meseca 1942, u našoj zajedničkoj advokatskoj kancelariji, organizovao tajni sastanak jednog od najbližih saradnika Generala Mihajlovića sa dvojicom izaslanika Predsednika Vlatka Mačeka. Tom sastanku smo prisustvovali, naravno i Dr. Prvislav i ja. Mi smo obojica poznavali tog predstavnika Generala Mihajlovića, koji je bio jedan elitni viši generalštabni oficir, veran ideji Jugoslavije, i daleko od lika, koji su docnije ostavili izvesni 'četnici'. (Uzgređ budi rečeno, nekoliko meseci posle tog sastanka, taj viši oficir je uhapšen i oteran u jedan od najzloglasnijih koncentracijskih logora)

ra u Nemačkoj.) On je, radi bezbednosti zamolio svoje hrvatske sagovornike da im prečuti svoje ime i da se zadovolje punomoćjem Generala Mihajlovića, koje im je pokazao. Mačekove delegate Dr. Prvislav je poznavao lično.

Ja se danas sećam imena samo jednog od dvojice Hrvata sa tog sastanka, ali kako je on živ u Zagrebu, ja Vas molim da razumete da ću njegovo ime prečutiti. Isto ću učiniti za pretstavnika Generala Mihajlovića, jer je on, Bogu hvala, još u životu.

Cilj ovoga sastanka bio je sledeći: da se sabesednici slože da Maček treba da učini sve što je u njegovoj moći da se spreče novi ustaški zločini u Hrvatskoj i Bosni, a da General Mihajlović, sa svoje strane treba da uloži svu svoju snagu da spreči odmazde, koje su vršili izvesni neodgovorni četnički komandanti, na istom prostoru.

Razgovor se vodio, kao što rekoh u našoj advokatskoj kancelariji, u Jakšičevoj ulici br. 5 u Beogradu, u kojoj sam i ja lično, nekoliko meseca kasnije bio uhapšen od Gestapo-a i odveden u jedan koncentracioni logor u Nemačkoj.

— Izveštaj Iliji Šumenkoviću redigovao je sam Dr. Prvislav. Ja sam ga samo otkucao na mašini, nekako već u mesecu maju 1941.

— Malo kasnije sam imao priliku da otkucam i dva pisma nadbiskupu Ujčiću, koje je pisao uvek sam Dr. Prvislav.

— Ali daleko najvažnije i najlepše pismo bio je ono koje je meni diktirao Dr. Prvislav direktno u mašinu, 12. jula 1941 godine i koje je bilo upućeno Milu Budaku (str. 283 i 284 Vaše knjige). Pravu [prvu] kopiju ovog divnog pisma, koje smo mi umnožili u tridesetak primeraka, sam ja lično sklonio u kući mojih roditelja u Leskovcu. Najveći deo tih kopija ja sam preneo u Zemun, odakle sam ih poštom uputio i to original Budaku, a ostale raznim važnijim ličnostima iz hrvatskog političkog života. Na žalost, u toku savezničkog bombardovanja grada Leskovca, 6-og septembra 1944 kuća mojih roditelja bila je pretvorena u prah, zajedno sa jedanaestoro članova moje obitelji, čiji nisu nađeni čak ni leševi. Tako je propala preostala kopija tog historijskog pisma.

— Vi ste u Vašoj knjizi, na stranici 283 reprodukovali tekst tog pisma, uglavnom po kazivanju Dr-a Nenada Grisogona. Ta reprodukcija je dosta verna, ali nije potpuna. Originalni tekst je bio duži i diktiran od strane velikog intelektualca, velikog humaniste ali isto tako žestokog polemičara, što je sve bio Dr. Prvislav. Ukratko, šteta je za Historiju što nemamo originalnog teksta tog dokumenta, koji je predstavljao strahovitu optužbu Ustaša, pa i nekih krugova u Hrvatskoj, koji se nisu usuđivali da dignu svoj glas, ali istovremeno ozbiljan pokušaj da se spreči osuda Istorije prema čitavom hrvatskom narodu.

— *Pismo Nadbiskupu Stepincu.* Radi se u stvari o dva pisma, upućena Nadbiskupu Stepincu. Redaktor jednog od ta dva pisma nije bio Dr. Prvislav Grisogono, ali je ispod teksta stajalo njegovo ime kao da je on zaista autor tog teksta. Drugi tekst je pisao Dr. Prvislav, odnosno diktirao ga meni. Vaš prikaz te situacije je istorijski tačan.

Ipak, evo nekoliko observacija:

Na ime, lažno pismo je nedvosmisleno prethodilo onom autentičnom. Lažno pismo je čak imalo nekoliko različitih redakcija, različitih datuma, pa čak i potpisa.

Originalni tekst je onaj, koji je Dr. Prvislav diktirao meni i koje sam ja kucao po njegovom strogo vernom diktatu. Dr. Prvislav je, diktirajući svoj tekst, imao u ruci samo tekst onog lažnog pisma i nikakvu drugu belešku. U njegovom glasu, u njegovom nervoznom šetanju po biro-u u našoj zajedničkoj kancelariji, osećao sam užasan revolt čoveka, koji je konstatovao da se njegovo ime upotrebljava za širenje mržnje između Srba i Hrvata, dok je on lično ceo svoj vek proveo u borbi za punu slogu između ova dva naroda.

Istovremeno je on, diktirajući svoje pismo, nastojao da pokaže da, usprkos demanti-u, i on, najstrožije osuđuje ustaške zločine, ali istovremeno kažnjivu pasivnost jednog dela Katoličke Crkve.

Da Vam pružim još jedan detalj: Vi u Vašoj knjizi pišete, objavljujući tačan tekst tog pisma, da je ono pisano 20-og Januara 1942. To nije tačno. Pismo je pisano docnije mislim tačno 20-og februara.⁶ U svakom slučaju nije moglo biti pisano 20-og januara jer sam ja bio u zatvoru, tj. u logoru Gestapo-a, na Banjici, od jeseni 1941 do 27-og januara 1942, dok sam se već u mesecu februaru 1942 nalazio pored Dr.-a Prvislava u kancelariji u kojoj je pismo pisano.

— Ali slobodan sam da Vam dam još jedno obaveštenje, za čiju tačnost nudim svoju zakletvu i to danas kada mi je 76 godina.

Evo tog obaveštenja: Mi smo u Beogradu, u doba kada se lažno pismo pojavilo, tražili i tragali i došli smo do zaključka da je pismo sastavljeno u zgradi bivše Čehoslovačke Ambasade u Beogradu u bivšoj ulici Kralja Aleksandra, i to u sedištu jednog velikog nemačkog propagandnog centra, u kome su saradivali i neki, „naši“ na žalost, kolaborateri okupatora.

Međutim, desetak godina kasnije odnosno nekoliko godina posle svršetka rata, ja sam prisustvovao jednom skupu demokratski orijentisanih, ali i protivnika tadašnjeg režima u Jugoslaviji. Tom prilikom, na moje ogromno iznenađenje, bolje reći zaprepašćenje, jedan od učesnika je skoro spontano rekao — kada se povela reč o pismu Dr.-a Prvislava upućenom Nadbiskupu Stepincu — da je to pismo pisano u njegovoj ličnoj advokatskoj kancelariji u Beogradu, a da je tekst diktirao Ujak njegove supruge, Adam Pribičević. Ja sam se, kao što rekoh zgranuo, jer sam cenio Adama Pribičevića i ako sam znao često osvetničke reakcije i Adama i njegova brata Svetozara. Ipak sam smatrao da tako nešto Adam nije nikada smeo da uradi. Nisam imao razloga da sumnjam u izjavu koju sam čuo, jer je nju dao čovek za koga sam ja imao takođe i simpatije i poštovanje. Bio je to moj stariji kolega Dr. Radoje Vukčević, ugledni beogradski advokat, čija je supruga zaista bila nećakinja Adama Pribičevića. Lažno pismo je dakle pisano, po diktatu Adama u kancelariji dra Radoja Vukčevića.

⁶ Raspravljajući o problemu datiranja toga pisma (demantija) i sam sam (str. 291) skrenuo pažnju na problematičnost datuma 20. I 1942. i zaključio: »Možda demanti treba imati datum 20. II 1942? Na svaki način novim podacima trebat će ovo razjasniti.« Čini to, evo, i g. Stojanović.

Na istoj stranici Vaše knjige, Vi pominjete da je Dr. Prvislav slao svog izaslanika u Manastir Žiča, Vladi Nikolaju Velimiroviću. To je tačno, Taj izaslanik sam bio baš ja lično. Moja misija, koja je bila skopčana sa velikim životnim opasnostima se sastojala, da u ime Dr- Prvislava Grisogono i jednog velikog broja njegovih prijatelja, odnosno jedne poveće grupe, političkih ljudi, koji su se ipak pod okupacijom sastajali tajno, upozorim Vladiku na opasnost koja postoji za našu Državu, posle rata, i za tadašnju ratnu situaciju, ako bi on — kako je to započeo — pokazivao izvesne naklonosti prema Ljotićevcima. Radilo se dakle o pokušaju da se veliki ugled koji je Vladika Nikolaj uživao u Srbiji, pa i u čitavoj zemlji, iskoristi i sačuva za smirivanje strasti, za smirivanje očigledno započetog građanskog rata, što bi bilo nemoguće ako bi se Vladika kompromitirao s Ljotićevcima.

Na žalost, nisam imao utisak da je moja misija uspela na završetku mojih dvodnevni razgovora s Vladikom u opsednutom manastiru Žiča. Ali, moj sud je bio samo kao momentalni zaključak na završetku tih razgovora, što nije dovoljno, s obzirom da smo samo nekoliko meseci kasnije i Vladika i ja bili uapšeni od strane Gestapo-a i internirani u Nemačku.

Izveštaji Vladi u Londonu. Ti izveštaji, koje Vi pominjete na 292-oj, 296 i 304 stranici Vaše knjige su sinteza čestih diskusija koje smo nas dvadesetak ljudi, pod pretsedništvom Dr-a Prvislava, vodili na raznim sastancima, na kojima skoro nikada nismo bili okupljeni svi od jedanput već po grupama od nekolicine i u raznim vremenskim razmacima. Sve te izveštaje smo upućivali preko Stanislava Rapoteca, kome sam ja lično napravio i predao mikro-filmove, na železničkoj stanici u Nišu, kuda je on prolazio idući za Carigrad, preko Sofije, Inače s njim smo se vidali direktno samo dr. Prvislav i ja, bar sam ja tako mislio. Da pomenem samo jedan detalj, a na ime: kada se jednog dana preko Radio Londona čula poruka: „Jugosloveni obratite pažnju na broj 999“. To je bila poruka, koju je Dr. Prvislavu i meni slao Rapotec i što je bio znak da je on sretno stigao u Kairo.

Čitava ta naša grupa, to jest sve te naše grupe, u kojima je bilo i Srba i i Hrvata i Slovenaca, imale su jednu zajedničku platformu, koja je bila sledeća: Voditi borbu protiv svake forme kolaboracije s okupatorom; pružiti naš najveći mogući doprinos za pobedu demokratskog tabora. Voditi strogo računa da se sačuva državno jedinstvo Jugoslavije, bez obzira na strahote koje su se vršile u Hrvatskoj i Bosni. I kao glavno, bilo je da se u to doba, što znači, za vreme rata nikako ne diskutuje o definitivnom unutrašnjem uređenju obnovljene Države. Svi smo smatrali za normalno da će se pobedom demokratskih i slobodnih sila, skoro automatski naći ista takva demokratska rešenja za našu Državu.

To je bio razlog zašto mi u našim razgovorima, u našim izveštajima, nismo obraćali veliku pažnju momentalnim sukobima između dva pokreta otpora. Možda je to bila greška, ali se ona objašnjava našom nepokolebljivom verom u demokratiju i u potrebu da se sačuva naša državna zajednica.

Vi ste ispravno u Vašoj knjizi, na strani 274, uočili taj nedostatak u našim izveštajima Vladi u Londonu.

Mi smo opasnost za Jugoslaviju videli samo u produženju zoološkog nacionalizma. Zato smo smatrali da je za našu Državu 'pas d'ennemis à gauche'. Prilike su se izmjenile već u prvoj polovini 1943. godine, ali odonda prestaje moje učešće u napred pomenutim većanjima i dogovorima, jer sam ja po drugi put uhapšen od Gestapo i oteran u koncentracioni logor u Nemačkoj, gde su me Rusi slobodili 1-og Maja 1945. Dakle za taj kasniji period ne mogu poslužiti kao svedok.

Tako, ja nisam bio upoznat sa tekstom *načela za poslijeratni uređaj Jugoslavije*, koji ste Vi objavili na strani 310 Vaše knjige. Naravno da sam i ja u tom tekstu, u čijoj redakciji nisam učestvovao, brzo našao sve ideje koje smo, pod vodstvom Dr.-a Prvislava obrađivali nas nekoliko desetina u porobljenom Beogradu.

Živojinović i Lučić, u postizanju svojih ciljeva, nisu se poslužili samo navodnim Grisogonovim pismom Stepincu, išli su u tome i dalje, služeći se, odmah recimo, navodnim Grisogonovim dokumentima. Pri tom se oni pozivaju na spomenutu moju zbirku dokumenata. Evo kako to čine:

a) Na str. 673. oni pišu: »Zločin velikohrvatskih klero-šovinista užasavao je sve rodoljubive Hrvate. U Beogradu mnogi od njih od srama prelaze u pravoslavlje. Iskusni hrvatski političar Dr Prvislav Grisogono pokušava u svom izveštaju (tajnom) štabu jugoslovenskih trupa na Srednjem istoku, od 28 juna [sic!] 1942, da rekapitulira nastalo stanje.«

Zatim slijedi Grisogonov izveštaj od 22 [sic!] VI 1942. Autori za taj tekst upućuju na spomenutu moju zbirku dokumenata. U toj zbirci se izveštaj od 22. VI 1942. nalazi na str. 304-310. Kod Živojinovića i Lučića taj se izveštaj nalazi na str. 673-675. On je, dakle, skraćen, ali bez naznake da je skraćeno izvršeno, na način kako je to uobičajeno u historiografiji. Oni su samo izabrali ono što im odgovara. I ne samo to, nego su taj Grisogonov izveštaj od 22. VI 1942. mehanički složili iz dijelova dvaju Grisogonovih izveštaja, a da to uopće nisu naznačili, nego su tu konstrukciju teksta označili samo kao izveštaj od 22. VI. Naime, oni su uzeli dijelove iz Grisogonovog izveštaja od drugog mjeseca 1942 (u mojoj zbirci na str. 299) i dio izveštaja od 22. VI (u mojoj zbirci str. 305), s tim da je dio izveštaja od 22. VI stavljen na prvo mjesto, a dio izveštaja iz drugog mj. u nastavku. Tako je, dakle, od dva teksta napravljena treći, mehaničkim spajanjem dijelova, čime taj tekst gubi svoj autentični identitet i u takvom obliku može služiti samo u manipulativne svrhe.

b) Na str. 845-56 Živojinović i Lučić donose jedan tekst P. Grisogona, u kojemu su iznesena »načela za poslijeratno uređenje Jugoslavije«. Autori i ovdje upućuju na spomenutu zbirku mojih dokumenata, ali —
— izvršeno je skraćivanje dokumenta, a da to nije u cijelosti naznačeno,
— u bilješkama se navode moja objašnjenja uz taj tekst, također u bilješkama. Oni su moj tekst doslovno naveli, ali je izvršeno srbiziranje teksta, pa tako izlazi da to nisu moje bilješke, nego bilješke Živojinovića i Lučića.

c) Na str. 699 Živojinović i Lučić, pod naslovom: »Šok za poštene Hrvate«, pišu: »Srpska pravoslavna crkva bila je jedan od stubova koji su morali da budu uništeni da bi velikohrvatski hegemonizam mogao da

zauzme svoje šovinističke pozicije. Hrvatski političar Grisogono, u svom pismu Grgi Angjelinoviću na kraju 1941. godine, objašnjava zašto je izgubio svako poverenje u dobronamernost rimokatoličkog hrišćanstva. Ovaj čestiti i rodoljubivi Hrvat zaključuje, posle niza katoličkih varvarizama, da je ova crkva 'izgubila svaki rezon i pravo da kod nas egzistira'. U svom tajnom izveštaju on piše:«

Zatim autori, kao Grisogonovo pismo, navode pismo Grgi Angjelinoviću, 23. XII 1941. godine. Autori se i ovdje pozivaju na moju zbirku dokumenata.

— Živojinović i Lučić se pozivaju na str. 343 moje zbirke. Međutim, tekst toga izvještaja kod mene počinje na strani 329, a dio teksta s kojim počinju spomenuti autori nalazi se na str. 334, a ne 343. No, sve to i nije posebno važno.

— Kod mene se taj izvještaj nalazi na str. 329—348, dakle na 20 stranica. Kod Živojinovića i Lučića taj je tekst na str. 699—701, dakle, na svega 3 str. Autori su, dakle, izvršili radikalno skraćivanje teksta, što samo po sebi i ne bi trebalo biti problematično, kad to skraćivanje ne bi bilo izvršeno u točno određenoj namjeri. Skraćivanje ni ovdje nije označeno na uobičajeni način.

— I, najzad, što je ovdje i najvažnije, taj izvještaj Grisogono nikada nije napisao. Izvještaj na kojega se autori pozivaju napisao je Berislav Angjelinović, svome bratu Grgi Angjelinoviću. U mojoj zbirci dokumenata to je pokazano tako da ni u kom slučaju, ni na koji način, ne može izazvati zabunu. No, Živojinoviću i Lučiću bilo je potrebno to pripisati Grisogonu i oni su to, eto, bez i malo kolebanja i skrupula, i učinili. Nečuveno, ali istinito!

Prof. dr Dragoljuba Živojinovića prati reputacija »stručnjaka za vaticansku politiku«. U posljednjim godinama on protiv te politike dosljedno »vojuje«. I protiv Katoličke crkve u Hrvatskoj. I protiv poistovjećivanja katoličanstva i hrvatstva, kako on to vidi, u dosljednoj uzlaznoj liniji. U intervjuu NIN-u, u povodu izlaska njegove knjige Varvarstvo u ime Hristovo, ustvrdio je:

»Naravno, to poistovjećivanje katoličanstva i hrvatstva počelo je u tzv. furtimaštvu, početkom ovog veka. Ono je imalo za hrvatski narod katastrofalne posledice. Za srpski narod, naravno, još i veće jer se sistematski razvijala i gajila mržnja prema Srbima. U Vatikanu se to neprestano podsticalo, a naročito za vreme drugog svetskog rata.«⁷

⁷ NIN, br. 1983, 1. januar 1989, str. 41—42, »Novi prilozi za istoriju beččašća«.

U uvodnom tekstu suradnika NIN-a, Luke Mičete, koji je vodio razgovor sa Živojinovićem, stoji, pored ostalog:

»Posljednjih godina u Jugoslaviji se pojavilo nekoliko knjiga koje izuzetnom snagom argumenata i neoborivih dokaza rasvjetljavaju uticaj dela Katoličke crkve i njenih prelata u genocidu koji je vršen u NDH.«

Tu je, dakako, pribrojena i Živojinovićeva knjiga Varvarstvo u ime Hristovo. Eto, i ona, kao primjer »izuzetne snage argumenata i neoborivih dokaza«.

Varvarstvo i u Kristovo ime, dakako, ne može se uopćeno osporavati. Bilo ga je, i ispoljavalo se »izuzetnom snagom«.

I varvarstvo u ime znanosti zna se ponekad naturavati »izuzetnom snagom«. Doduše, ne snagom argumenata, koliko beskrupuloznom upornošću njegovih protagonista.

Uza sve ono što su Živojinović i Lučić naveli, a Grisogono jest ili nije rekao, navedimo nešto što je Grisogono uistinu rekao, a Živojinović i Lučić to nisu »vidjeli«.

U izvještaju R. Kneževiću, J. Banjaninu, M. Grolu i G. Angjelinoviću, u veljači 1942, Grisogono je, pored ostalog, pisao:

»Vi dobro znate da ja nisam ni časa časio da izrečem moje mišljenje o svemu što su Hrvati rdava učinili bilo u vojsci, bilo na političkom polju, bilo na opšte ljudskom u strašnoj prošloj godini. Nisam ni jednoga momenta popustio u mojoj oštroj kritici, niti pokušao da umanjujem ili ulepšavam. Grozim se i danas kad god pomislim na strahote koje su učinjene, na opsežnost i svirepost detalja tih strahota, na dugo trajanje tog režima bespravlja i terora. Priznajem, bez ikakvog skanjivanja i otvoreno, da smatram da ima i do vodećih krugova hrvatskog političkog života, a naročito do Hrvatske inteligencije krivnje što su oni politički gresi bili uopšte mogući, što su ona vojnička izdajstva bila moguća, donekle što su i oni nečuveni progoni srpskoga sveta bili mogućni, barem u onakvome opsegu bez otpora. Sve je to strahovito podbacilo i natovarilo svakako izvesnu odgovornost i na ovo što vi volite da nazivate hrvatski kolektiv. Ponavljam sve to zbog toga da vidite da svoga mišljenja nisam promenio. Ali, ono što se danas radi, nešto je sasvim drugo.

Danas se, planski i smišljeno, od strane čitavih krugova ljudi radi na tome da se ubedi ovdašnji srbijanski svet da su svi Hrvati (sem može biti tako malo izuzetaka da ne vredi o njima voditi računa) izdali u vojsci, da su svi Hrvati svesno radili na obrazovanju Nezavisne Hrvatske Države, da su svi učestvovali, ako ne aktivno ono bar sa simpatijama, u istrebljivanju i progonima Srba. U tu svrhu uvećavaju se bez potrebe strahote koje su i tako same po sebi suviše teške; generališu se pojedinačni slučajevi kao dela čitavih građanstava ili oblasti; zataškavaju se svi slučajevi gde je posvedočeno neko saučešće ili neka pomoć od strane Hrvata progonjenoj braći; prećutkuje se da su i Hrvati proganjani od one iste ruke od koje je toliki pokolj pao na Srbe. U tome nesretnome planskome radu ne žacaju se neki ljudi da pribegavaju laži i falsifikatu. Te laži i falsifikati protrče kroz Šumadiju za nekoliko dana, toliko koliko je nužno da se izazove talas ogorčenja i zgražanja, a nestanu pre nego bi se moglo utvrditi da li su laži ili bar preteranost. Potsećam Vas kako je nekoliko dana po Beogradu kružio glas o nekome plombiranom vagonu sa napisom „Svinjska mast za Beograd“ a u njemu — otsečene srpske glave; onaj drugi o nekim ogromnim sanducima sa iskopanim srpskim očima. Svrha je bila te, kako je Nemci zgodno zovu, Grajel propagande, da se javno mišljenje usija do najvećega potencijala, na način da ne bude više u stanju da se opre makar kakvoj sugestiji u pitanju otkuda zlo dolazi i gde zlu treba tražiti lek. Potpornici toga ešofiranja javnog mišljenja idu za ciljem koji, to znam nije vaš, ali sam uveren da i vi uvidate da svi oni koji delom sami učestvuju u toj propagandi, delom propuštaju da je spreče ili bar zadrže u celishodnim granicama, pomažu one neželjene ciljeve. Može se misliti o budućem uređenju prilika Srba i Hrvata kako se hoće. Mislim da i pri tome rasmatranju mora se nužno, ma kako da je to vrlo teško, unositi

što više hladnokrvnosti i objektivnosti, ali jedno svakako stoji: treba paziti da ne radimo ono i onako kako će da škodi onome što sami uzimamo za svoj cilj. Svi oni koji razmišljaju o budućim odnosima, ne isključujući nikog, mislim da priznaju ovo: Srbi i Hrvati moraće da žive i dalje u najbližim odnosima, bilo pomešani bilo kao susedi. Hoće li pridoneti nekoj kakovoj takovoj normalizaciji tih odnosa, ako se produži sistematsko usijavanje javnog mišljenja do paroksizma? Uveren sam da ni Dr. Maček nije hteo onu strašnu atmosferu u kojoj je bilo moguće sve ono što se dogodilo. Niko živ neće tvrditi da su Srbi samostalci koji su podupirali režim hrvatskog narodnog pokreta to hteli. Pa ipak, može se tvrditi da ona neumerena hajka, produžavana kroz toliko godina i na onaj demagoški način u primitivnu i politički neodgojenu, kakav je naš, nije pridonela stvaranju one atmosfere u kojoj je Poglavnik, doletevši kao Crni Anđeo Ahriman instalirao režim klanja Srba i brisanja, ništenja svega onoga što je srpsko? — Ono što se sada radi ovde, mnogo liči na onu i onakovu propagandu. Da li će dati iste rezultate, zavisice od konjunktura i drugih elemenata. Da će plodovi biti otrovni o tome ne može biti sumnje. Bez koristi će biti docnije govoriti: mi to nismo hteli! kao što je bez koristi verovatno ko u Hrvatskoj danas govori: Mi to nismo hteli! Da vam kažem da moja zabrinutost nije samo naprazno, dozvolite da vam navedem samo par slučajeva. Vi ćete razmisliti jesu li izolirani ili su na protiv tipični i vrlo česti. Ovih dana kola po Beogradu prepis pisma koje upućuje... „ustavni [ustaški] stožer br. 9' stožernome poručniku Poglavnikove vojne [bojne] gosp. Kralju u Zagrebu. U tome pismu koje kako se po tekstu vidi — šalje hrvatska Katolička Crkva Krista Kralja u Beogradu. Uzdiže se u zvezde Ustaški režim, likuju zbog pokolja Srba izrazuje se nada da će budući Katolički Beograd biti pripojen Domovini Hrvatskoj. K toj je misli glavno — saopštava se da su svi Hrvatski Katolici i Muslimani u Beogradu učlanjeni u tajnu Ustašku organizaciju; da su u celoj Srbiji raspleli uhodarsku mrežu; da su namerno ostali u Beogradu u Ministarstvima i uredima da bi provodili uputstva i naređenja Glavnog Ustaškog Stožera i t. d. Nekoliko desetina hiljada bakalina, omladinaca, četnika izbeglica, čita danas ta pisma! A sada: *ono je pismo falsifikat!* Mislim da ćete se i vi saglasiti samnom kad vam spomenem da je župnik Krista Kralja onaj čovek koji se je onako spremno odazvao kad se je htelo da zatraži jednu visoku intervenciju za neke ustaške žrtve, što je poznato i vama.“

I tako dalje.⁸

Prethodne riječi P. Grisogona, »čestitog i rodoljubivog Hrvata«, »iskusnog hrvatskog političara«, kako bi rekao Živojinović, kao da danas postaju sve aktualnije. On je u tim tragičnim vremenima imao dovoljno poštenja i smjelosti da osudi svakojake manipulacije, falsifikate i histeričnu hajku protiv hrvatskog naroda u cjelini. Živojinović, međutim, nije imao dovoljno volje i spremnosti da mu to i prizna. On je želio i htio vidjeti samo jednu njegovu »vrlinu«. Vidjeli smo i kako!

⁸ Lj. Boban, Hrvatska u arhivima, 292 i d.

Slučajevi bezočnih manipulacija i falsificiranja dokumenata protiv kojih se Grisogono tako odlučno borio, događali su se u tragičnim vremenima rata, u danima suludog orgijanja. Možda bi se, u takvim okolnostima, moglo i naći nekoj razumijevanja za takve pojave. Možda se i danas to može razumjeti. Ali kako razumjeti da se to isto radi i danas, pred očima tolikih ljudi, tolikih čitalaca? Je li to prizivanje prošlosti? Je li to nuđenje budućnosti? U čije ime se tako bezobzirno provodi to varvarstvo? Kojim ciljevima ono služi?